TAÜHFD, 2022; 4(2): 587-616
Araştırma Makalesi
Forschungsartikel

Makale Başvuru Tarihi: 9.11.2022
Makale Kabul Tarihi: 24.11.2022

Kadının İnsan Hakları Açısından Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Hizmetlerine Erişim

Der Zugang zu frühkindlichen Betreuungs- und Erziehungsdiensten im Hinblick auf die Menschenrechte von Frauen

Dr. Öğr. Üyesi Özge Yücel-Dericiler*

ÖZ

Erken çocukluk çocuğun doğumundan yedi yaşına kadar geçen dönemi ifade eder ve bu dönemde çocuğun beyin gelişimini büyük oranda tamamladığı kabul edilir. Bu doğrultuda çağdaş eğitim modelleri çocuğun eğitiminin zorunlu eğitim döneminden önce başlamasına odaklanır; söz konusu hizmetlere erişimin ekonomik ve sosyal yararları üzerinde durulur. Ayrıca konu, kalkınma ve kadın istihdamı ilişkisi ekseninde ele alınır.

Aslında zorunlu eğitim öncesi dönem çocuğun bakım ve eğitiminin iç içe geçtiği bir dönemdir ve bu dönemde sunulan hizmetler çocuğun ve kadının farklı temel haklarıyla ilişkilidir. Bu çalışmada erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmetlerinin, kadınların (ve kız çocuklarının) insan haklarına erişiminde oynadığı rol incelenmektedir.

ILO verilerine göre neredeyse her toplumda bakım işinin çoğu hane içinde, ücretsiz bakım verenlerce, çoğunlukla da kadınlar ve kız çocukları tarafından yapılmaktadır. TÜİK tarafından yapılan zaman kullanım araştırmalarına ve 2018 tarihli Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na dayanılarak ortaya konulan veriler, Türkiye'de de durumun farklı olmadığını, kadınların ücretsiz ev içi emeğe ve bakım emeğine ayırdıkları zamanın orantısız düzeyde yüksek olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de 0-72 ay grubundaki çocuklar için erken dönem bakım ve eğitim hizmeti veren özel kreş ve gündüz bakım evlerine Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ruhsat verilmekte ve bu kurumlar Bakanlıkça denetlenmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ise, devlete bağlı anaokulları ve anasınıfları açmakta, ayrıca gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılacak anaokulları ve anasınıflarına ruhsat verip denetimini yapmaktadır. Ek olarak, kamu kurumları, belediyeler, sendikalar, ticari işletmeler, dernekler ve vakıflar tarafından da

* Dr. Öğretim Üyesi, Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İnsan Hakları Anabilim Dalı, ozge.yucel@ozyegin.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7368-8067

bu hizmetler verilmektedir. Ancak konuya ilişkin mevzuat dağınık ve yer yer belirsizdir. Gerek mevzuata gerek uygulamaya bakıldığında, çocuk bakımının hala bir kadın meselesi olarak görüldüğü ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin gereklerini bu anlamda karşılaşamadığı tespit edilmektedir. Ulusal düzeydeki istatistiklere bakmak kadının ev içi ücretsiz emeği ve bakım emeği açısından ne kadar orantısız bir yük altında olduğunu gösterirken, konunun planlı bir şekilde ele alınmaması, erken çocukluk dönemindeki bakım ve eğitim hizmetlerinin kadınlar -ve çocuklar- açısından bir temel hak meselesi olarak ele alınmadığını göstermektedir. Ancak söz konusu hizmetlere erişim eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının, ayrıca kadınların çalışma ve çalışmayla ilgili haklarının, eğitim hakkının, sosyal güvenlik hakkının, kadınların ekonomik ve sosyal hayatın her alanında eşit fırsatlara sahip olabilmesinin ve bu kapsamda, eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma haklarının gereğidir.

Anahtar Kelimeler: *Erken çocukluk, ücretsiz bakım, ev içi emek, eğitim, kadının insan hakları*

Access to Early Childhood Care and Education Services with regard to Women's Human Rights

ABSTRACT

Early childhood refers to the period from the child's birth to the age of seven, and it is considered that the child's brain development has largely been completed in this period. For this reason, contemporary education models focus on starting a child's education before the compulsory education period and emphasize the economic and social benefits of access to these services. In addition, this issue is addressed in the context of the relationship between development and women's employment.

In fact, the pre-compulsory education period is a period in which the care and education of the child are intertwined, and the services provided in this period are related to the different fundamental rights of the child and the woman. This study examines the role of early childhood care and education services in women's access to human rights.

According to ILO data, in almost every society, most care work is done within the household by unpaid caregivers, mostly by women and girls. Data based on time use surveys conducted by TURKSTAT and the 2018 Turkey

Demographic and Health Survey show that the situation in Turkey is not different, and that women spending a disproportionately high amount of time on unpaid domestic labor and care work.

In Turkey, private kindergartens and day care homes that provide early-term care and education services for children in the 0–72-month group are licensed by the Ministry of Family, Labor and Social Services, and the institutions are inspected by the Ministry. The Ministry of National Education, on the other hand, opens state-affiliated kindergartens and nursery schools, and gives licenses and controls the kindergartens and nursery schools to be opened by natural and legal persons. In addition, these services are provided by public institutions, municipalities, trade unions, commercial enterprises, associations, and foundations. However, the legislation on the subject is scattered and unclear at times. When we look at both the legislation and the practice, it is determined that childcare is still seen as a women's issue and that Turkey has not met the requirements of the international conventions to which it is a party. While looking at the statistics at the national level shows how disproportionate the womens burden is in terms of domestic unpaid and care work, the lack of a planned handling of the issue shows that care and education services in early childhood are not considered as a fundamental right issue for women. However, access to these services is a requirement of the principle of equality and non-discrimination, as well as women's right to work and related rights, the right to education, the right to social security, equal opportunities for women in all aspects of economic and social life, and in this context, the right to participate in recreational activities, sports and all aspects of cultural life.

Keywords: *Early childhood, unpaid care, domestic work, women's human rights*

Giriş

Erken çocukluk dönemi çocuğun doğumundan yedi yaşına kadar geçen dönemi ifade eder. Bu dönemde çocuğun beyin gelişiminin büyük oranda tamamlandığı; çocuğun hayatı boyunca etkili olacak zihinsel yetenekleri, alışkanlıkları, duygusal denetimi, dil becerisi gibi özelliklerin temellerinin bu dönemde atıldığı kabul edilmektedir.[1] Ayrıca bu döneme

[1] Işıl Oral/ Duygu Yaşar/ Işık Tüzün, *Her Çocuğa Eşit Fırsat: Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu ve Öneriler*, Eğitim Reformu Girişimi ve AÇEV Raporu, Şubat 2016, s. 7 (çevrimiçi:

yapılacak yatırımın ekonomik açıdan önemli getirileri olduğu çeşitli araştırmalarla saptanmaktadır. Söz konusu dönemde çocukların beyin gelişimleri çok hızlı olduğu gibi, onlara yapılan yatırımların maliyetinin de düşük olduğu saptanmış; bu dönemdeki çocuklara yapılacak 1 liralık yatırımın 7 liralık getirisinin olduğu hesaplanmış; ek olarak kadın istihdamının artırılması açısından da bu yatırımın gerekliliğine dikkat çekilmiştir.[2]

Belirtilen nedenlerle, çağdaş eğitim modellerinde yedi yaşın eğitime başlamak için çok geç olduğu, çocuğun eğitiminin zorunlu eğitim döneminden önce başlaması gerektiği kabul edilmektedir. Örneğin dünyada erken çocukluk döneminde eğitimin önemini vurgulamak üzere yapılan çalışmalar ve buna paralel olarak ülkemizde AÇEV'in yürüttüğü "7 Çok Geç" kampanyası bu konuya dikkat çeken iyi bir örnekti.[3]

Zorunlu eğitim öncesi dönem çocuğun hem bakım gördüğü hem de eğitim aldığı bir dönemdir. Bakım ve eğitimin iç içe geçtiği bu dönemde sunulan hizmetler, aslında hem çocuğun hem de kadının farklı temel haklarıyla[4] ilişkilidir. Bu nedenle konunun ekonomik ve kalkınmayla ilgili boyutlarının yanı sıra, insan haklarıyla ilişkisine de bakmak gerekir. Bu çalışmada erken dönemde verilen bakım ve eğitimin ve bu hizmetlere ulaşabilmenin, kadının insan haklarına erişiminde oynadığı role bakılmaktadır.

Belirli bir standarda uygun olarak verilen bakım ve eğitim hizmetine eşit olarak erişebilmek, çocukların eşit kalitede bakım ve eğitim alması anlamına gelir ve dezavantajlı konumdaki çocuklar açısından bu hizmet özellikle önem taşır. Erken çocukluk döneminde verilen eğitim ve

---

https://www.egitimreformugirisimi.org/her-cocuga-esit-firsat-turkiyede-erken-cocukluk-egitiminin-durumu-ve-oneriler/).

[2] Oral/Yaşar/Tüzün, s. 7.

[3] 7 Çok Geç! Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi Üzerinde Düşünceler ve Öneriler, UNESCO Raporu, 2008. Türkçe'ye çeviren AÇEV (çevrimiçi: https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/7_cok_gec_erken_cocukluk_egitiminin_uzerine_dusunceler_ve_oneriler.pdf)

[4] Çalışmada temel haklar ve insan hakları aynı anlamda kullanılmaktadır.

bakım hizmetlerinin cinsiyete bağlı eşitsizlikleri de çeşitli şekillerde ortadan kaldırabileceği kabul edilmektedir. Bu eğitim: *i)* Kız ve erkek çocuklarının ilköğretime eşit şartlarda başlangıç yapmalarını sağlamakta rol oynar; *ii)* Bu tür eğitimlere katılanlar arasında kız-erkek dağılımının eşit olduğu ve eğitim sistemine girdikten sonra da okula devam oranlarının hemen hemen eşit olduğu görülmektedir; *iii)* Anne babaların, kız çocuklarının okula daha uzun süre devam edebilmek için gerekli yeteneklere sahip olduklarını görmelerini sağlamaktadır.[5] O halde erken çocukluk döneminde alınan bakım ve eğitim her şeyden önce kız çocuklarının belirli potansiyellerini geliştirebilmeleri açısından önemlidir. Kız çocukları genç kız veya yetişkin olduklarında ise, bu defa bakım ve eğitimi alan değil veren kişi konumundadırlar ve bakım hizmetleri bu defa da onların diğer haklarıyla ilişkili olarak önem taşır.

> Erken çocukluk dönemi programları kadınların gelişimini, o toplumda çocuk bakımı hizmetlerini sağlayarak destekler. Toplumda çocuk bakımı hizmetleri işlerlik kazanıp, kurumsallaştığında iki amaç gerçekleşmiş olur. Öncelikle küçük çocukların bakımı sağlanır. Aynı zamanda da kadınların ve genç kızların tüm zamanını alan çocuk bakımı sorumluluğu üzerlerinden alınmış olur. Dolayısıyla kendilerini geliştirmek üzere bir şeyler öğrenebilirler. Bu yolla erken çocukluk dönemi programları kadınların ve çocukların birbirleriyle örtüşen ihtiyaçlarını karşılamış olur.[6]

Bu kesişim noktasından hareketle, erken çocukluk döneminde verilecek bakım ve eğitimin herkes için erişilebilir bir kamu hizmeti olmasının kadın emeği açısından taşıdığı öneme daha yakından ba-kabiliriz. Kadınların ev içi emeğinin nasıl bir işlevi olduğunu anlayabilmek için de, emeğin yeniden üretimi kavramına ve ücretsiz ev içi emeğe bakmak gerekir.

I. Üretimde ve Emeğin Yeniden Üretiminde Kadının Rolü ve Karşılıksız Eviçi Emek

Üretim ve toplumsal yeniden üretim kavramları Marksist kurama dayanır. Feministler bu kavramları eleştirel bir şekilde ele alarak, kadın-

[5] UNESCO Raporu 2008, s. 31.
[6] UNESCO Raporu 2008, s. 32.

ların toplumsal emeğin yeniden üretiminde oynadıkları rolü analiz etmişlerdir. Toplumsal yeniden üretim[7] şu şekillerde gerçekleşir:[8]

- Üretim araçlarının bakımı, tamiri, muhafaza edilmesi ve yenilenmesi;

- Emek gücünün yeniden üretimi: emek gücünün ertesi gün çalışabilir hale gelmesi için yenilenmesi/ iş gücünün yeniden üretimi/ insanın bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması;

- İnsanın biyolojik yeniden üretimi: soyun devamı.

Klasik iktisat yaklaşımı, kadınların yeniden üretimde oynadığı rolü hesaba katmamıştır. Marksist yaklaşıma ilişkin olarak ise, kadınların üç kategoride de emek verdiği ancak bu emeğin dikkate alınmadığı ve ücretlendirilmediğine ilişkin eleştiriler[9] mevcuttur. Bu eleştiriler doğrultusunda ev içi emek ve yeniden üretim için harcanan emek görünür hale gelmeye ve iktisadi açıdan dikkate alınmaya başlanır.[10] İkinci dalga feminizmle birlikte kadınların ev içinde harcadıkları ücretsiz/karşılıksız emek bir sorun olarak ortaya konulur.[11] Feminist teori açısından emeğin yeniden üretimi, aile-özel alan-hane içinde kadınların oynadıkları rolle açık-

---

[7] "*Kavram, özü itibariyle, toplumun, toplumsal üretimin, toplumsal ilişkilerin devamını, sürekliliğini, yani yeniden üretilmesini anlatmaktadır*". Bkz. Fatime Güneş, "Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği", *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2015, s. 6.

[8] Güneş, s. 1-2.

[9] Bu eleştirel yaklaşımın bilinen örneklerinden biri, Christine Delphy'nin tezleridir. Delphy, klasik Marksist yaklaşımdaki ezen-ezilen ilişkisinden ayrılarak, kadınların "*ortak, özgül ve temel ezilmişliği*"nin patriyarkal ezilmişlik olduğunu ve bu nedenle de kadınların ayrı bir sınıf oluşturduğunu ileri sürmekteydi. Bkz. Christine Delphy, "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (haz. Gülnur Acar-Savran/Nesrin Tura Demiryontan, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 89-113.

[10] Nurcan Özkaplan, "Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi", Çalışma ve Toplum, 2009/2, s. 15.

[11] Gülnur Acar Savran, Feminizm Yazıları, Kuramdan Politikaya, Dipnot Y, 2018, s. 25.

lanır.[12] Kadınların iş gücünün yeniden üretilmesi, bakımı, yetiştirilmesi için harcadıkları emek, yeniden üretim alanında gerçekleşir.[13]

Öte yandan kadınların görünmeyen/karşılıksız emeği kavramı kullanıma girdikten bir süre sonra fazlasıyla kapsamlı ve belirsiz bir hale dönüşmüş, bu da kavramın teorik tartışmalar için sunduğu elverişliliği zedelemeye başlamıştır. Bu kavramsal belirsizliği ortadan kaldırmak üzere Acar-Savran kavramı şöyle tanımlanmaktadır:

> Kadınların görünmeyen emeği, cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde harcanan bir emek biçimidir ve patriyarkal yapının en temel dayanaklarından birisini oluşturur. Bu emek görünmeyen emektir, çünkü birincisi doğallaştırılmış emektir. Ev içi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyetçi işbölümü, patriarkanın modern biçimi olan kapitalist patriarka çerçevesinde, toplumsal-olmayan dolayısıyla da "doğal" bir alan olarak kurulur. Bu alandaki ilişkiler ve pratikler doğallaştırılır, kadınların yaptıkları işler kadın doğasının bir parçası, kadınların doğal yatkınlıkları olarak sunulur; emek harcama, iş değil, davranış biçimleridir bunlar. İşte görünmeyen emek kavramı, kadınları sözü geçen ilişkiler içinde, devasa bir fiziksel, cinsel, duygusal, zihinsel emek harcadığını ortaya koymanın kavramsal aracını sunar bize.
>
> Bu emeğin görünmeyen emek olmasının ikinci nedeni, onun miktarını da gizleyen ev içi çalışma düzenidir. Ev içinde yapılan işlerin belirlenmiş mesai saatleri yoktur (…)
>
> Üçüncüsü ve en önemlisi, karşılıksız olduğu için görünmezdir bu emek. Kadınlar ücret karşılığı başka bir işte çalışsalar da, tam zamanlı ev kadınlığı yapsalar da, çocukları, kocaları ve kocalarının yakınları için harcadıkları bu emek karşılıksız emektir.[14]

---

[12] Ancak her zaman bununla sınırlı olarak düşünülmez: *"Toplumsal yeniden üretim zihinsel, duygusal ve fiziksel bütün emek çeşitlerini içerir ve bu emek hanenin içinde ve dışında, karşılığı ödenen ve ödenmeyen, değişim değeri ve kullanım değerine sahip emek olabilir"*. Bkz. Güneş, s. 7.

[13] Güneş, s. 2.

[14] Gülnur Acar-Savran, "İkinci Baskıya Önsöz", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (haz. Gülnur Acar-Savran/Nesrin Tura Demiryontan, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 10-11. Bir başka çalışmada karşılıksız emek şöyle tanımlanmaktadır: "*Karşılıksız emek çocuk ve ihtiyaç sahibi başka hane üyelerinin bakımından temizlik, alışveriş, ev işleri, gönüllü işler ve toplumun diğer üyelerine yardıma kadar bir dizi farklı*

Yazar bakım emeği ile ücretsiz/karşılıksız ev içi emeği ayrı ayrı ele almanın daha anlamlı olacağına dikkat çeker:

> Bakım emeğini, kendisine bakamayacak durumda olanlar için harcanan emek olarak tanımlamak, bu emeği kendisine bakmayı reddeden erişkinler için harcanan fiziksel/duygusal emekten ayırmak anlamlı görünmektedir: Çünkü kendi işini görmeyi üstlenmeyen erişkinler için harcanan emekten farklı olarak, böyle tanımlanmış bir bakım emeği, erkek egemenliği ortadan kalktığında/kalksa bile toplumun önünde bir sorun olarak yerini koruyacaktır.[15]

Bu çerçevede bakım emeği, ev içi karşılıksız emeğin yalnızca bir bölümünü oluşturur. Dolayısıyla sadece bakım emeğini değil, ev içi görünmeyen emeği sorunsallaştırmak, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü ve neden olduğu eşitsizliği deşifre edebilmek açısından daha elverişlidir. Bu makalede erken dönem çocuk bakım ve eğitim hizmetlerine odaklanılmakla birlikte, konunun bu yönüne dikkat çekmenin de gerekli olduğu düşünülmüştür.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bakım işini doğrudan ve dolaylı bakım faaliyetleri şeklinde sınıflandırır. Doğrudan bakım işi, bir bebeği beslemek, hasta eşe/partnere bakmak, bir yaşlıya bakmak gibi kişisel, yüz yüze ve ilişkisel bakım faaliyetlerini kapsar. Dolaylı bakım faaliyetleri ise yemek yapmak, bulaşık yıkamak, ev temizlemek gibi faaliyetleri kapsar.[16] Ücretsiz bakım işi de bir iştir ve çalışma dünyasının hayati bir boyutunu oluşturur. Bununla birlikte neredeyse her toplumda bakım işinin çoğu hane içinde, ücretsiz bakım verenlerce, çoğunlukla da kadınlar ve kız ço-

---

faaliyetleri kapsar. Bazı gelişmekte olan ülkelerde, hizmetlerin yetersiz kaldığı yerlerde, karşılıksız işi hane halkı için hayati öneme sahip su ve akaryakıt gibi bedava ürünlerin umumi arazilerden toplanması gibi faaliyetleri de kapsar". Emel Memiş,/Umut Öneş,/Burça Kızılırmak, "Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, s. 159, dipnot 2.

[15] Acar-Savran/Tura Demiryontan, s. 14.

[16] Care Work and Care Jobs for the Future of Decent Work, ILO, 2018 (Çevrimiçi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf)), s. 6.

cukları tarafından verilmektedir.[17] Dahası, bakım işinin ilişkisel doğası, bu işin robotlar ya da diğer teknolojilerle sağlanması potansiyelini sınırlamaktadır.[18]

Ev içi karşılıksız bakım emeğinin getirdiği eşitsizlik, kadınların ve erkeklerin zamanı nasıl kullandıklarına bakıldığında apaçık görünür.

II. Karşılıksız Ev İçi Emek ve Zaman Kullanımı

Karşılıksız/görünmeyen emeğin toplumsal cinsiyete göre gösterdiği farklılığı rakamsal olarak görebilmek, sorunu somutlaştırmak açısından yararlıdır. ILO, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamamasının birincil nedeni olarak ücretsiz bakım işinin daha ziyade kadınlara kalmasını göstermektedir.[19]

ILO verilerine göre dünya genelinde ücretsiz bakım işinin %76.2'si kadınlar tarafından yapılmaktadır ve dünyada bakım işinin erkek ve kadın arasında eşit şekilde bölüşüldüğü bir ülke yoktur. Kadınlar bakım işine günde ortalama 4 saat 25 dakika, erkekler ise 1 saat 23 dakika harcamaktadır. Bu süre kadınlar için bir yılda 201 iş gününe, erkekler içinse 63 işgününe karşılık gelmektedir.[20]

Nüfusun artması, toplumların yaşlanması, değişen aile yapıları, kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumu ve sosyal politikalardaki eksiklikler nedeniyle, bakım işlerinin düzenlenmesi konusunda hükümetlerin, işverenlerin, sendikaların ve bireylerin acilen eyleme geçmeleri gerektiği; aksi takdirde sürdürülemez bir bakım krizinin ortaya çıkacağı ve işyerinde cinsiyet eşitsizliklerinin artacağı tespit edilmiştir.[21] Ayrıca dünya genelinde bakıma ihtiyaç duyan kişi sayısı artış göstermektedir: 2015 yılında 2,1 milyar insan bakıma ihtiyaç duyarken, 2030 yılında bu rakamın 2,3 milyara çıkacağı öngörülmektedir (artış miktarının yarısı yaşlı yarısı da çocuklardan oluşacaktır). Bu nedenlerle ILO ücretli ve üc-

[17] Care Work and Care Jobs, s. 6-7.
[18] Care Work and Care Jobs, s. 12.
[19] Care Work and Care Jobs, s. 1.
[20] Care Work and Care Jobs, s. 53.
[21] Care Work and Care Jobs, s. 1.

retsiz bakım işinin acil olarak ele alınması gereken bir konu başlığı olduğunu belirtir.[22]

Türkiye özelindeki veriler de kadınların ücretsiz bakım emeği açısından oldukça dezavantajlı konumda olduklarını ortaya koyar. Bu çalışmada TÜİK'in 2006 ve 2014-2015 yıllarında yaptığı Zaman Kullanım Araştırmaları, 2021 yılında gerçekleştirdiği Türkiye Aile Yapısı Araştırması ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yürüttüğü 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'ndaki (TNSA) veriler esas alınmıştır.

2006 tarihli Zaman Kullanım Araştırmasını yürüten araştırmacıların vardığı sonuçlardan bazıları şunlardı:[23]

- Türkiye'de çalışan kadınlar çifte mesai yapmaktadır.

- Evli çalışan kadınlar eşlerine göre hala daha fazla toplam iş yüküne sahiptir.

- Çalışan kadınların toplam iş yükü ev kadınlarınınkinden daha fazladır.

2014-2015 yılı raporuna baktığımızda, bir önceki raporun sonuçlarıyla örtüşen verilere rastlarız. Çalışan kadınlar aile bakımına erkeklerden 5 kat fazla zaman ayırmaktadır. Buradaki hane halkı ve aile bakımını, yukarıdaki tartışmaya paralel şekilde, ev içinde sarfedilen ücretsiz emeğin tüm çeşitleri için anlamak gerekir. Yani söz konusu olan yalnızca hane üyelerine bakım vermek değil, hanede yapılması gereken/beklenen her türlü iştir.

Çalışma durumuna ve cinsiyete göre hane halkı ve aile bakımına ayrılan zaman incelendiğinde, çalışan kadınların günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise 46 dakika ayırdığı görülür. Kadınların çalışmaması durumunda hane halkı ve aile bakımına ayırdıkları süre 4 saat 59 dakikaya çıkarken, erkeklerin çalışmaması durumunda bu süre 1

[22] Care Work and Care Jobs, s. 29-30.
[23] Memiş/Öneş/Kızılırmak, s. 179.

saat 7 dakika olmakta,[24] yani erkeğin çalışmaması durumu da aile ve hane bakımına ayırdığı sürede belirgin bir değişikliğe yol açmamaktadır. Hafta içi ve hafta sonu karşılaştırıldığında, erkeklerin hane halkı ve aile bakımına ayırdıkları süre hafta içi 47 dakika iken hafta sonu 1 saat 2 dakika olmakta, kadınların ayırdıkları süre ise hafta içi 4 saat 16 dakika, hafta sonu 4 saat 20 dakika olmaktadır.[25] Görüldüğü üzere kadınlar hafta içinde de hafta sonunda da hane halkı ve aile bakımına erkeklerin 4 katı zaman ayırmaktadırlar.

Cinsiyetle birlikte eğitim düzeylerinin de hesaba katıldığı bir karşılaştırmada, kadınlar ve erkekler arasında yine belirgin bir eşitsizlik göze çarpar: ilkokul mezunu kadınların aile bakımına ayırdıkları süre 4 saat 41 dakika, üniversite ve daha ileri düzeyde eğitim gören kadınlarda süre 3 saat 36 dakikadır. Buna karşılık ilkokul mezunu erkeklerin aile bakımına ayırdıkları süre 51 dakika, üniversite ve daha ileri düzeyde eğitim almış erkeklerin ayırdığı süre ise 1saat 2 dakikadır.[26] Üniversite mezunu olan kadın ve erkeklerin zaman kullanımı karşılaştırıldığında bu veriler, hane halkı ve aile bakımına ayrılan zamanın eğitimli erkek açısından da anlamlı bir fark yaratmadığı ve/veya aradaki farkın ücretli bakım hizmeti satın alınarak giderildiği şeklinde yorumlanabilir.

Hane halkı ve aile bakımı işlerinde en yüksek zamanı gıda yönetimi, hane bakımı ve çocuk bakımı almaktadır. Gıda yönetiminde ve hane bakımında kadınlar yine erkeklerin 2 ila 4 katı fazla zaman harcarken, dikkat çekici bir veri, çalışan erkeklerin çocuk bakımına ayırdığı zamanın çalışan kadınlardan fazla çıkmasıdır Her ikisinin de çalışmadığı durumda ise kadının çocuk bakımına ayırdığı zaman yine erkekten fazladır.[27]

---

[24] Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, TÜİK Kurumsal (tuik.gov.tr), Tablo 2, Faaliyet türüne, cinsiyete ve çalışma durumuna göre kişi başına ortalama faaliyet süresi

[25] Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, Tablo 1, Faaliyet türü ve cinsiyete göre kişi başına ortalama faaliyet süresi

[26] Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, Tablo 3, Faaliyet türüne, cinsiyete ve eğitim durumuna göre kişi başına ortalama faaliyet süresi.

[27] Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, Tablo 4, Zamanın hanehalkı ve aile bakımı faaliyetlerinde cinsiyete ve çalışma durumuna göre dağılımı.

Medeni durum ve cinsiyet açısından bakıldığında, hiç evlenmeyen bir erkeğin hanehalkı ve aile bakımına ayırdığı zaman 36 dakika iken, evli erkekte bu süre 59 dakikaya çıkmaktadır. Buna karşılık hiç evlenmeyen bir kadının bakım işlerine ayırdığı zaman 2 saat 3 dakika iken, evli kadının bakım işlerine ayırdığı zaman 5 saat 38 dakikaya çıkmaktadır.[28] Görüldüğü üzere evli olmak, erkek açısından değil kadın açısından bakım işlerine ayrılan sürenin 2 katından fazla artması sonucunu doğurmaktadır.

2006 yılı Zaman Kullanım Araştırmasına dair değerlendirmelerinde yazarlar, ev işlerinin paylaşımında eşitliğin söz konusu olmadığını, kadınların toplam çalışma sürelerinin çok daha uzun olduğunu, evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın karşılıksız iş yükünü daha da artırdığını, bu nedenle piyasada çalışma şansı olan evli kadınların, ücretli ve karşılıksız işte uzun saatler çalışmakla işgücü piyasasında çalışmak arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarını, sonuç olarak, kadınlar için çocuk bakımı vb. sosyal hizmetler sunmaksızın uygulanacak sosyal politikaların yetersiz olacağını belirtmekteydiler.[29] 2014-2015 dönemi araştırmasının verileri de bundan farklı bir yorumu mümkün kılmamakta.

2021 yılında yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri kanımızca durumu daha da çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Buna göre hane halkı üyeleri tarafından yapılan ev işlerinin cinsiyete göre nasıl farklılık gösterdiği incelendiğinde, ev işlerinin çok büyük oranda kadınlar tarafından yapıldığı görülür: Kadınlar %94,4 çocuk bakımı, %85,6 çamaşır ve bulaşık yıkama (makineyle bile olsa), % 85,4 yemek yapma, evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlenmişlerdir.[30]

Kadınların çalışmasını bireylerin nasıl algıladığına ilişkin veri ise ilginçtir: kadınların çalışması ve sosyal hayata katkı sağlaması gerektiğini

---

[28] Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, Tablo 7, Faaliyet türüne, cinsiyete ve medeni duruma göre kişi başına ortalama faaliyet süresi.

[29] Memiş/ Öneş/ Kızılırmak, s. 179-180.

[30] Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, İBBS 1. Düzey, üç büyük il ve cinsiyete göre hanedeki işlerden genellikle sorumlu olan kişiler, 2021.

düşünenlerin oranı %82, 6, kadının asıl görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu düşünenlerin oranı %35,8'dir.[31] Yani bu araştırmaya göre, Türkiye ortalamasının yaklaşık %83'ü kadının çalışmasını ve sosyalleşmesini gerekli görmekte, bununla birlikte, bir önceki verinin gösterdiği üzere, ev içi sorumlulukları paylaşmaya aynı oranda yanaşmamaktadır. Bütün bu veriler aslında bize, ev içindeki sorumlulukların eşit paylaşılması kadar, kadınlar üzerindeki aşırı iş yükünü hafifletmeye dair kurumsal yapı ve düzenlemelerin gerekliliğini de göstermektedir. Zira iş yükü paylaşımı toplumsal kurumlar aracılığıyla ve kamu desteğiyle düzenlenmeksizin kadınlar özel ilişkilerin insafına bırakıldığında, iş yükleri de giderek artmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yürüttüğü Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'ndaki (TNSA) veriler de aynı şekilde çocuk bakımının kadınlara ait bir iş olarak algılandığını teyit eder.[32] 2013 yılı verilerine göre "*annelerin %72'si 'ev içinde çocuklarla ilgili faaliyetleri' öncelikle kendileri, %20'si ise eşiyle birlikte yapıyor. Ev dışı aktiviteleri babaların %10'yu tek başına üstlenirken, birlikte üstlenen anne-baba oranı %31*".

2018 yılı TNSA sonuçlarına göre:

> Türkiye'de, araştırmadan önceki son 12 ay içinde, 15-49 yaş grubundaki halen evli kadınların küçük bir oranı (%32) istihdama katılırken, kadınların 15-49 yaş grubundaki eşlerinin %94'ü istihdama dâhil olmuştur. Halen evli ve son 12 ay içinde çalışmış olan cevaplayıcılar arasında kadınların %85'i, eşlerinin ise %99'u ücretli; kadınların %15'i eşlerinin ise %1'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.[33]

---

[31] Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021, İBSS 1. Düzey ve üç büyük ile göre kadının çalışması ile ilgili algılar, 2021.

[32] Rapor için bkz. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014. Bu rapordaki verilerden hareketle yapılan bir değerlendirme için bkz. Aysel Madra, Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitime Katılım, AÇEV ve ERG Raporu, İstanbul, 2017, https://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Tu%CC%88rkiyede-Erken-C%CC%A7ocukluk-Bak%C4%B1m%C4%B1-ve-Okul-O%CC%88ncesi-Eg%CC%86itime-Kat%C4%B1l%C4%B1m-30.10.17.pdf

[33] 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve

> Çalışmama nedenleri (…) evlilik durumuna göre değişmektedir; hiç evlenmemiş kadınlarda temel çalışmama nedeni öğrenci olmak iken (%55), ev kadını olmak ve çocuk bakımı evli kadınların temel çalışmama nedenlerindendir (sırasıyla %29 ve %31). Evli kadınların %13'ünün eşlerinin ya da ailelerinin çalışmalarına izin vermediğini belirtmesi de kayda değer bir bulgudur. Çalışmamasının temel nedeni olarak ev kadınlığını söyleyen kadınların oranı, kırsal alanlarda ve Güney bölgesinde daha yüksektir.[34]

Yaş, medeni durum, çocuk sayısı gibi özelliklere göre ayrıştırmaksızın temel çalışmama nedenlerinin genel yüzdesine bakıldığında da, kadınların %20,7si çocuk bakımını, %20,3'ü ev kadınlığını çalışmamanın gerekçesi olarak göstermiştir ve bu iki etken diğerlerinden açıkça öne çıkmıştır.[35]

Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmetlerine erişim ile kadın istihdamı arasındaki ilişkiyi değerlendiren yakın zamanlı bir çalışmada, tüm bu verileri tamamlayacak şekilde şu tespitler ifade edilmektedir: Türkiye'de kadınların istihdam oranı ve iş gücü piyasasındaki konumları, erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerine erişebilmeleriyle, bu hizmetlerin fiyatı ve kalitesiyle yakından ilişkilidir. Ancak kamu tarafından sunulan bakım ve eğitim hizmetleri yetersiz kalmakta ve daha ziyade 5 yaş grubu çocukları kapsamakta; özel sektör tarafından sunulan hizmetler ise çok yüksek fiyatlı olduğu için erişilmesi güç olmakta, sonuç olarak kadınlar çoğu zaman anne olduktan sonra çalışmayı bırakmaktadır.[36]

Sorun farklı düzeylerde de olsa küresel bir sorun olduğu için, dünyada da farklı uygulama örnekleri söz konusudur. Yukarıda anılan çalış-

---

TÜBİTAK, Ankara, 2019, s. 182. http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/23345,

[34] 2018 TNSA, s. 182.

[35] 2018 TNSA, Tablo 14.2 Çalışmama nedenleri, s. 188.

[36] Saniye Dedeoğlu, Aslı Şahinkaya, Yasemin Sırali, *Kurumlar Arası İş Birlikleri ile Kadın İstihdamını Desteklemek: Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Uygulamaları,* Uluslararası Çalışma Örgütü Yayını, Ankara, 2021, s. 17. (çevrimiçi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_799679.pdf).

mada, öne çıkan şu modeller örnek olarak gösterilmektedir: 1. Kurumsal bakım ve eğitim hizmetlerinin yetersiz ve maliyetli olduğu yerlerde, işyerinde bakım ve eğitim hizmeti vermek; 2. Örgün eğitim öncesi yaşta çocuğu olan kadınlara yönelik nakit destek ve çek uygulaması; 3. İşverenlerin hizmet veren merkezlerle anlaşarak, küçük çocuğu olan çalışanlar için, hizmet ücretlerinin bir kısmını veya tamamını karşılaması; 4. Birden fazla işverenin bir araya gelerek hizmet satın alması ile bu hizmetin sağlanması; 5. Sendikaların kendi bünyelerinde merkez açması ya da iş yerlerinde kurulan merkezlere destek olması; 6. Tüm dünyada erken çocukluk dönemi bakımı ve eğitiminin en önemli aktörlerinden olan belediyelerin hizmet sunması; 7. Mahalle düzeyinde kurulan/toplum temelli merkezler; 8. Kurumsal hizmetlerin yaygın olmadığı 0-3 yaş grubundaki çocuklara yönelik ev temelli hizmetler.[37]

Dolayısıyla, kamusal olarak bu hizmetleri sunmanın yanı sıra, yukarıda anılan diğer modellerle de söz konusu hizmetler desteklenebilir ve yaygınlaştırılabilir.

III. Erken Dönem Çocuk Bakımı ve Eğitimine Erişimin Kadının İnsan Haklarıyla İlişkisi

İnsan haklarına erişimde ya da hakların kullanımında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve sorunlar literatürde çokça tartışılmış ve bu konu kapsamlı bir başlık haline gelmiştir.[38] Bu çalışmada kadınların temel haklara erişimi özellikle zorunlu eğitim öncesi dönemde çocukların bakım ve eğitimi bağlamında değerlendirilmektedir. Konunun insan hakları çerçevesinde ele alınması için başvurulabilecek çok sayıda uluslararası düzenleme bulunabilir ancak özellikle dört belgenin, konuya ilişkin anlamlı bir çerçeve çizmek açısından yeterli olduğu düşünülmektedir.

---

[37] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 21-23.

[38] Bu konuda örnek olarak bkz. Sullivan, Donna, "Women's Human Rights and the 1993 World Conference on Human Rights", American Journal of International Law, Vol 88(1), ss. 152-167; Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives, (eds.) J. S. Peters, Andrea Wolper, Routledge, 1995; Arvonne S. Fraser, "Becoming Human; The Origins and Development of Women's Human Rights", Human Rights Quarterly, Vol. 21, 1999, ss. 853-906.

Zorunlu eğitim çağından önce çocuklara verilen bakımın aslında eğitsel faaliyetlerle iç içe geçtiğini yukarıda belirtmiştik. Bu dönemde kız ve erkek çocuklarına eşit imkanların sağlanmasının, kız çocuklarının ilerleyen yıllarda da okula daha uzun devam etmesini ve eğitim hayatında daha başarılı olmasını sağladığı çalışmalarla ortaya konmuştu. Bu ilişki, okul öncesi dönemdeki bakım ve eğitimin çocukların -ve özellikle bu konuda dezavantajlı durumda olan kız çocuklarının- eğitim hakkını kullanması açısından giderek belirleyici olduğunu göstermektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ESKHS) eğitim hakkına ilişkin 13. maddesinde ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olduğu, diğer kademelerin ise aşamalı olarak parasız hale getirilmesi ve herkese sunulması gerektiği belirtilir. Maddede ilköğretim öncesi dönem düzenlenmemiştir. Buna karşılık CEDAW'ın eğitim hakkına ilişkin (madde 10/a) maddesinde taraf devletlerin almaları gereken tedbirler belirtilirken "*Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde, ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır*" denilerek, okul öncesi eğitim döneminde de cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliğine dikkat çekilir. CEDAW'daki bu düzenlemeyi de dikkate alarak, eğitim hakkının okul öncesi eğitim dönemiyle ilişkisini düşünmek ve -günün gerekleri çerçevesinde- okul önce eğitimi de eğitim hakkı kapsamına almak düşünülmelidir.

Çalışma hakkı bakımından konuyu değerlendirebilmek için öncelikle ESKHS'ye bakmak gerekir. ESKHS'nin 6. maddesi çalışma hakkını şöyle düzenler:

> 1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.
>
> 2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Kişinin serbestçe seçtiği bir işte çalışabilmesinin pek çok koşula bağlı olduğu kuşkusuzdur. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında; çocukluk döneminden itibaren alınan eğitimin niteliği ve süresi, kişinin hangi mesleklere yönlendirildiği, teknik ve mesleki eğitime ya da yükseköğretime erişebilmek, eğitimin yeterli düzeyde alınabildiği durumlarda bile bir işe başvurabilecek koşullara sahip olmak; sonrasında medeni hal değişikliği, çocuk sahibi olmak, evde bakım ihtiyacı duyan başka bireylerin olup olmaması gibi değişkenler, kadın ve erkek istihdamı açısından belirleyici olmaktadır.

Kadınlar açısından çalışmayla ilgili iki temel zorluk olduğu söylenebilir. İlk olarak, yukarıda da verilerle sabit olduğu üzere, kadın emeğinin dikkate değer bir bölümü karşılıksız ev içi emektir ve bu emek türü uzun süre çalışma kapsamına alınmamış, ekonomik olarak ölçülmemiştir. 2013 yılı çalışma istatistiklerinden itibaren ücretsiz bakım vermek, ILO tarafından bir iş (work) olarak tanımlanmış[39] ve böylece dikkate alınmaya başlanmıştır. İkincisi, kadınların önemli bir bölümü kayıt dışı çalışmaktadır. Bu da emeklilik hakkından veya iş kazası, hastalık, sakatlık gibi kendi elinde olmayan nedenlerle iş göremez hale geldiğinde formel sektörde çalışanlara sağlanan güvencelerden yoksun kalma sonucunu doğurur.

Bekâr ve yalnız yaşayan anneler bakımından sorunun daha da büyük olduğu söylenebilir zira çocuğuna bakmak için çalışmaz ise tek başına geçinmesi mümkün olmayacak; çalışır ise de çocuğun bakım ve eğitim maliyetini karşılayabilecek kadar ücreti olan bir iş bulması gerekecektir. Herkesin bakım hizmeti verecek bir yakını olmayabilir. Kaldı ki bu bakım desteğini ailedeki kadınlardan ya da yakınlardan almak, çoğu durumda yine karşılıksız emek demektir. Çalışan kadınlar bakım işi nedeniyle işten ayrılmadıklarında ancak bakım işi sorununu halletmeleri gerektiğinde, çocuk bakımını ya ailedeki diğer kadınlar ücretsiz olarak yapmakta, ya da enformel olarak çalışan kadınlardan bu hizmet alınmaktadır. Sonuç olarak, çocuk bakımı hemen her durumda bir 'kadın meselesi' olarak kalmaktadır.

ESKHS madde 10, taraf devletlerin "*toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle ailenin kurulması için ve aileye bağımlı çocukların bakım ve*

[39] Care Work and Care Jobs, s. 5.

eğitiminden sorumlu oldukları sürece, en geniş koruma ve yardımın yapılması gerektiğini kabul" ettiklerini belirtir. Madde 10/2'ye göre "*annelere, doğumdan önce ve sonra makul bir süreyle özel bir koruma sağlanmalıdır. Bu dönem içinde, çalışan anneler ücretli izinden ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlanmalıdırlar*". Yine madde 10(3)'e göre "*bütün çocuklar ve gençler yararına, ebeveynlikten ya da başka koşullardan dolayı hiçbir ayrım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım tedbirleri alınmalıdır*".

CEDAW'ın çalışma yaşamında fırsat eşitliğine ilişkin düzenlemesi burada belirtilen hususlara ek olarak "*özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı*"(Madde 11/1/e) ve "*güvenli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu arada doğurganlığın korunması hakkı*"nı (Madde 11/1/f) güvence altına alır. Aynı madde evlilik ve annelik sebebiyle kadınlara karşı olan ayrımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla alınacak önlemler başlığı altında şu düzenlemeye yer verir: "*özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek*" (Madde 11/2/c).

ESKHS ve CEDAW'daki bu düzenlemeler, ailenin, annenin ve çocuğun korunması için gerekli sosyal hizmetleri sağlama ödevini devlete yükler. Ayrıca, ev içi görünmeyen emeğin de çalışma kapsamında dikkate alınması ve çalışmaya bağlı güvencelerin buna göre düzenlenmesi gerekir.

CEDAW, kadına yönelik ayrımcılık konusuna özgülenen bir uluslararası sözleşme olarak, tüm insan haklarını ve haklara erişimde karşılaşılan eşitsizlikleri kadınlar ve kız çocukları açısından ele alır. Sözleşmenin başlangıç bölümünde aslında kadın emeğinin görünmezliğine dikkat çekilir:

> (…) kadınların ailenin refahına ve toplumun kalkınmasına yaptıkları büyük katkıların henüz tam olarak anlaşılamadığının, anneliğin sosyal önemi ve ana ve babanın aile içinde ve çocukların büyütülmesindeki rollerini göz önünde bulundurarak ve kadınların neslin üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayrıma neden olmaması gerektiğinin, nitekim

> çocukların yetiştirilmesinde kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluğu paylaşmaları gerektiğinin bilincinde olarak taraf devletler Sözleşmedeki hususlarda anlamışlardır.[40]

Sözleşme taraf devletlere özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda haklardan eşit yararlanmayı sağlayacak yasal düzenlemeler yapmak (Madde 3) ve kadın-erkek eşitliğini fiilen sağlamak üzere geçici özel önlemler almakla (Madde 4) birlikte, diğer uygun önlemleri alma yükümlülüğünü de yükler (Madde 5):

> a) Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek;
>
> b) Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her durumda çocukların çıkarlarını herşeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak.

Aile içi eşitliğe ilişkin düzenlemeye göre "*medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak*"tır (Madde 16/d).

Devletlerin, anneliğin sosyal bir görev olduğu ve ebeveynlerin ortak sorumluluk sahibi oldukları kabulüne dayalı ikincil yasal düzenlemeleri ve bunları hayata geçirecek kurumları kurmakla yükümlü olduğuna dikkat etmek gerekir.

Kadınların ekonomik ve sosyal hayatın her alanında eşit fırsatlara sahip olabilmesi, eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma haklarını (Madde 13/c) kullanabilmelerini de içerir. Zamanının büyük bir bölümünü ev içi bakım emeğine ayıran kadınların sosyal hayatın her alanında eşit fırsatlara sahip olması mümkün olamaz.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ilk önce anne-babaya, durum gerektiriyorsa yasal vasiye ve devlete ödev yükler. Madde 18/2 ve 3 konumuz bakımından özellikle önemlidir:

---

[40] Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

> (…)
>
> 2. Bu Sözleşme'de belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardımı yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlar.
>
> 3. Taraf devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

Görüldüğü gibi 18/3 hükmü açısından çocuk bakım ve hizmet kurumlarından yararlanmak hem çalışan ana-baba hem de çocuk açısından temel hakların gereğidir. Elbette buradaki çalışan ana-baba ifadesini de sorgulamak gerekir. Zira çocuk bakım ve eğitim kurumlarına erişimi salt çalışan ebeveynlere sunup diğerleri açısından güvence altına almamak, çalışmayan ebeveyneler söz konusu olduğunda çocuk bakımı ve eğitimindeki temel sorumluğu yine anneye yüklemek sonucunu doğuracaktır. Ulusal mevzuatta da çalışan-çalışmayan ayrımı gözetilmemiştir.

Bütün bunlara ek olarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kadın ve erkek arasında tarihten gelen güç eşitsizliğinin sonucu olduğu düşünüldüğünde, erken çocukluk döneminden itibaren sunulacak bakım ve eğitim, şiddet bağlamında iki açıdan önemli bir işlev görebilir: İlk olarak, bu dönemde verilecek bakım ve hizmetin eşitlikçi bir bakış açısıyla verilmesi, çocukların eşitliğe ilişkin yaklaşımları ve hayattan beklentileri açısından olumlu bir rol oynayacaktır. Çocuk yetiştirmenin toplumsal bir görev olarak görülmesi ve çocuk bakımına ilişkin yerleşik değer yargılarının sorgulanması, yine anne ve babalık görevleri üzerinde düşünmeyi, bir cinsiyeti 'doğal' kabul edilen rollere hapsederek eşitsiz bir iş yüküne boğmanın adil olmadığını görmeyi kolaylaştıracaktır. İkincisi, bu tür hizmetlerin sağlanması, kadını pek çok temel hakkına erişimden mahrum bırakarak, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete daha açık hale getiren koşulların dönüşümünde önemli bir rol oynayacaktır. Bu noktada kadına yönelik şiddeti ve hane içi şiddeti önlemeye dair İstanbul Sözleşmesinin[41] eğitime ilişkin düzenlemesine dikkat çekmek isteriz:

---

[41] Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, İstanbul, 11.V.2011.

> Taraflar, yerine göre, tüm eğitim seviyelerinde resmi müfredata, kadın erkek eşitliği, toplumsal klişelerden arındırılmış toplumsal cinsiyet rolleri, karşılıklı saygı, kişisel ilişkilerde çatışmaların şiddete başvurmadan çözüme kavuşturulması, kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişiliğin bütünlüğüne saygı gibi konuların, öğrencilerin zaman içinde değişen öğrenme kapasitelerine uyarlanmış bir biçimde dahil edilmesi için gereken tedbirleri alacaklardır (Madde 14/1).

IV. Türkiye'deki Durum

Türkiye, 2018 yılı itibariyle, OECD ülkeleri arasında erken çocukluk dönemi bakım ve eğitimine erişim oranı en düşük olan ülkedir. 3 yaşından küçük çocukların kayıt oranlarının OECD ortalaması %33,81 iken, Türkiye'de bu oranın %0,22 olduğu belirtilmektedir.[42] OECD ülkelerinde 3 yaşındaki çocukların okul öncesi eğitime katılım oranları %60 ile %100 arasında değişirken, Türkiye'de bu oran da %10'da kalmaktadır.[43] Uluslararası veriler ışığında değerlendirildiğinde Türkiye'nin erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmetlerine erişimde oldukça geri kaldığı, ayrıca ülke içinde bölgesel olarak da bu hizmetlere erişim oranlarının oldukça farklılaşabildiği; 2000'li yıllardan itibaren 5 yaş grubunun okullaşma oranında artış sağlandığı ancak 5 yaş altı çocuklarda, özellikle de 3 yaşın altında bakım ve eğitime erişimin ciddi bir sorun olduğu tespit edilmektedir.[44]

---

[42] Gültekin Derya/Özcanlı Baran Pınar, "Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitim: Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Düzeylerde bir Değerlendirme", *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), s. 426.

[43] Gültekin/Özcanlı Baran, s. 426.

[44] Gültekin/Özcanlı Baran, s. 431-432; ERG Raporuna göre Türkiye'de erken çocukluk döneminde bakım ve eğitim 2008 yılından itibaren dikkatle ele alınmaya başlanmış ve görece ilerleme kaydedilmiş, ancak 2012 yılında 4+4+4 uygulamasına geçilmesi, zorunlu eğitime başlama yaşının düşürülmesi ve okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmamasıyla birlikte, okul öncesi bakım ve eğitime erişimde de belirgin bir düşüş olmuştur. Bkz. Oral/Yaşar/Tüzün, s. 10-11. Bahsedilen çalışma okul öncesi eğitimin önemine ve çocuğu zorunlu eğitime hazırlama niteliğine odaklanan bir çalışma olduğu için, zorunlu eğitimin bir yıl öne çekilmesi başlı başına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmemektedir. Zira çocuklar bir yıl daha erken başlasa dahi, bunun öncesinde bakım ve eğitime erişimleri hala sınırlı kalmaktadır.

Bu tabloda mevzuattan kaynaklanan zorlukların payı vardır. Ancak bunun da ardında yatan sorun, konuya ilişkin insan haklarına odaklı bir sosyal politikanın eksikliğidir.

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun (İEK) 2019 yılında değişiklik yapılan 3. maddesine göre "*Mecburi ilköğretim çağı, 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsar. İlkokulların birinci sınıflarına o yılın 31 Aralık tarihinde 72 ayını dolduran çocukların kaydı yapılır*". Ebeveynlerin izni doğrultusunda 66 aylık çocukların da ilkokula kaydı yapılabilmektedir. Zorunlu eğitimden önceki dönem ise erken çocukluk dönemi olarak değerlendirdiğimiz dönemdir.

Türkiye'de erken çocukluk döneminde verilen bakım ve eğitim hizmetleri, yaş gruplarına göre üç grupta toplanmakta ve bakım veren kurumlar da bu aralıklara göre çeşitlilik göstermektedir: a) 0-72 ay grubundaki çocuklar için gündüz bakım evleri ve kreşler; b) 36-68 ay grubundaki çocuklar için anaokulları; c) 57-68 ay grubundaki çocuklanın eğitimi için, örgün eğitim ve hayat boyu öğrenme kurumları bünyesinde açılan ana sınıfları.[45]

0-72 ay grubundaki çocuklar için erken dönem bakım ve eğitim hizmeti veren özel kreş ve gündüz bakım evlerinin ruhsatlandırılması ve denetimi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (AÇSHB) görevidir. Devlete bağlı anaokulları ve anasınıfları açmanın yanı sıra, gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılacak anaokulları ve anasınıflarına ruhsat vermek ve denetimini yapmak Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) görevidir.[46] Bunlar dışında, kamu kurumları, belediyeler, sendikalar, ticari işletmeler, dernekler ve vakıflar tarafından da bu hizmetler verilmektedir. Bu kurumlar AÇSHB veya MEB'e başvuruda bulunarak ruhsat alıp bakım ve

---

Kadınların ev içi bakım emeği açısından değerlendirildiğinde de benzer bir sonuca varmak mümkündür: her ne kadar çocuklar zorunlu eğitime başlamak üzere 1 yıl erken okula gitseler de, önceki dönem yine kadının ücretsiz bakım emeğine ihtiyaç duyulan dönem olarak kalmakta ve sınırlı sayıda çocuk ve kadın bu hizmetlerden yararlanmaktadır.

[45] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 19.

[46] İEK Madde 13'e göre "Okul öncesi kurumlarında mecburi öğrenim çağına gelmemiş olan çocuklar eğitilir. (…) bu kurumlar gerçek ve tüzel kişilerle belediyeler, özel idareler ve Devlet tarafından açılabilir".

eğitim hizmeti verebilirler.[47] MEB işin eğitim kısmına ağırlık vermişken, bakım hizmetleri AÇSHB'nin alanına girmektedir. Öte yandan AÇSHB'nin kendisi kreş ve gündüz bakımevi açmayıp, sadece özel merkezlere ruhsat verilmesi ve bu merkezlerin denetlenmesinden sorumludur.[48]

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun (DMK) 191. maddesi[49] memurlar için "sosyal tesis ihtiyaçları" kapsamında çocuk bakımevi açılabileceğini düzenlemiş ve bir sosyal hak olarak değil sosyal tesis ihtiyacı olarak gördüğü bu kurumları açmayı da idarenin takdirine bırakmıştır. Konuya ilişkin olarak Maliye Bakanlığı'nca çıkarılan bir tebliğ ise bu hizmeti kısmen ücretli hale getirmiş; kreşten yararlananlardan katkı payı alınmaması veya bedelin kurum bütçesinden karşılanması Sayıştay tarafından "kamu zararı" olarak nitelendirilerek soruşturmaların açılmasına neden olmuş, bu ise birçok kurumun bünyesinde açtığı kreşleri kapatmasıyla sonuçlanmıştır.[50]

Diğer yandan, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 30. maddesine göre çocuk bakım kurumlarının açılması yönetmeliklerce düzenlenecektir. Bu doğrultuda Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik[51] çıkarılmıştır. Yönetmeliğin 13. maddesine göre "*Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150'den çok kadın çalışanı olan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakımı ve emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri*

---

[47] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 19.

[48] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 53.

[49] Madde 191 – (Yeniden düzenleme: 29/11/1984 - KHK 243/29 md.) Devlet Memurları için lüzum ve ihtiyaç görülen yerlerde çocuk bakımevi ve sosyal tesisler kurulabilir. Bunların kuruluş ve işletme esas ve usulleri Devlet Personel Başkanlığı ile Maliye ve Gümrük Bakanlığınca birlikte hazırlanacak genel yönetmelikle belirlenir.

[50] Kamile Türkoğlu Üstün, "Kadının Ücretsiz Bakım Emeğinin Azaltılması Kapsamında Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetlerine Erişim (Kreş) Hakkı", *Çalışma ve Toplum*, 2020/3, 1559-1592, s. 1576-1577.

[51] Gebe veya Emziren Kadinlarin Çaliştirilma Şartlariyla Emzirme Odalari ve Çocuk Bakim Yurtlarina Dair Yönetmelik, 16.8.2013 tarihli Resmi Gazete, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18728&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5.

için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın EK-IV'te belirtilen şartları taşıyan bir yurdun kurulması zorunludur". İşverenler, ortaklaşa oda ve yurt kurabilecekleri gibi, kamu kurumlarınca yetkilendirilmiş yurtların bu hizmeti yerine getirmesini sağlayabilirler. Yönetmeliğe göre oda ve yurtların kuruluş giderleri işverence karşılanacaktır. Ancak bu düzenleme de çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Her şeyden önce Türkiye'deki işletmelerin çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır ve Yönetmeliğin getirdiği bu yükümlülük çok az sayıdaki işyeri için geçerlidir.[52] Düzenlemede sadece kadın işçinin esas alınması, çocuk bakımının kadının görevi olduğu anlayışından kaynaklandığı ve bu anlayışı pekiştirmeye hizmet ettiği için sakıncalıdır. Dahası, bu sorumluluktan ve masraftan kaçınmak isteyen işveren, kadın işçi çalıştırmaktan da kaçınmaktadır. Ayrıca işverenler çocuk bakım ve eğitim hizmeti sunmak yerine para cezası ödemeyi tercih etmektedirler.[53] Ancak Yargıtay, işverenin kreş açma yükümlülüğünü yerine getirmemesini haklı fesih sebebi olarak kabul eden bir karar[54] vermiştir ve bu karar önemlidir.

Belediyelerin okul öncesi eğitim kurumu açabilmesinin yasal dayanağı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 13. maddesi ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesidir. Öte yandan AYM son derece tartışmalı bir kararla,[55] kreş hizmetini okul öncesi eğitim olarak değerlendirmiş ve belediyelerin yerel nitelikte kuruluşlar olup, ulusal nitelikte olan eğitim faaliyetini gerçekleştiremeyeceklerine karar vererek, Belediye Kanunu'ndaki ilgili düzenlemeyi iptal etmiştir.[56] AYM'nin bu kararı yasal bir belirsizliğe ve belediyelerin kreş açmaları konusunda çekimser kalmalarına neden olmuştur. Yine de belediyeler farklı yasal dayanaklar çerçevesinde bu hizmeti vermeye devam etmektedirler. Belediyeler 657 sayılı DMK md.191 çerçevesinde kendi çalışanlarının çocukları için; Anayasa

---

[52] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 19.

[53] Türkoğlu Üstün, s. 1580-1581.

[54] Yargıtay 9. H.D., E: 2015/5175, K: 2016/19971, KT: 14.11.2016; Türkoğlu Üstün, s. 1581.

[55] AYM, E: 2005/95, K: 2007/5, KG: 24.1.2007, (çevrimiçi: https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/5?EsasNo=2005%2F95&KararNo=2007%2F5).

[56] Kararın değerlendirilmesine ilişkin olarak bkz. Türkoğlu Üstün, s. 1582-1584.

m. 127 uyarınca mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak için; 5393 sayılı Belediyeler Kanunu (BK) m. 14 uyarınca sosyal hizmet ve yardım başlığı altında; yine aynı Yasanın 70-71. maddeleri uyarınca belediye şirketi ve bütçe içi işletme ile; 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu md. 7 uyarınca kadınlar ve çocuklar için sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek amacıyla, kreşler açmaktadır.[57]

Değerlendirme

Uluslararası insan hakları belgelerinde erken dönem çocuk bakımı hizmetine erişim konusu farklı düzenlemelere serpiştirilmiş haldedir. Bununla birlikte, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının, ayrıca kadınların çalışma ve çalışmayla ilgili haklarının, eğitim hakkının, sosyal güvenlik hakkının, kadınların ekonomik ve sosyal hayatın her alanında eşit fırsatlara sahip olabilmesi, eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma haklarının gereği olarak, erken çocukluk döneminde bakım ve eğitim hizmetlerinin kamusal olarak sağlanması gerekir.

Günümüzde eğitim hakkının okul öncesi eğitimi de kapsadığını kabul etmek gerekir. Bu açıdan CEDAW'ın eğitim hakkına ilişkin hükmünde, eğitimin her aşamasında kadınlarla erkeklerin aynı haklara sahip olmaları gerekliliği düzenlenirken, okul öncesi eğitimin de belirtildiğine dikkat çekmek gerekir. Diğer yandan, örneğin henüz eğitimine devam etmekte olan bir genç annenin eğitimini sürdürebilmesi, kadının iş yaşamına katılabilmesi ve çocuk sahibi olduktan sonra kendi isteği dışında işten ayrılmak zorunda kalmaması, emeklilik vb. çalışmaya bağlı diğer haklardan mahrum kalmaması, fiziksel ve ruhsal sağlığını koruyabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi, sosyal ve kültürel hayata katılabilecek zamanı elde etmesi açısından, kamusal bakım ve eğitim hizmetlerine ulaşabilmesi kritik öneme sahiptir. Hatta bu hizmetler, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılarla mücadele edilmesi ve kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele edilmesi ile de ilişki içindedir. ÇHS temelinde bakıldığında ise bu tür kurumlara erişimin açıkça çocuk için bir temel hak olduğunu söyleyebiliriz.

---

[57] Dedeoğlu/Şahinkaya/Sırali, s. 37, bkz. Şekil 3: Belediye Uygulaması.

Türkiye insan haklarına ilişkin yukarıda anılan tüm sözleşmelere taraf ülke olarak, erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmetlerine erişimi, hem çocuk hem de kadın haklarının gereği olarak sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca Anayasa'nın sosyal devlet ilkesine ilişkin hükmü (md. 2), devletin "*kişilerin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışma*" ödevi (md. 5); kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğuna ve devletin bu eşitliği yaşama geçirmekle yükümlü olduğuna dair eşitlik ilkesi (md. 10), devletin "*ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların koruması (…) için gerekli tedbirleri"* alacağına dair hükmü, ulusal düzeyde de devletin bu hizmetleri herkes için bir temel hak olarak erişilebilir kılması gerektiğini ortaya koyar.

Ne var ki konuya ilişkin yasal çerçevenin karmaşıklığı ve yer yer birbiriyle uyumsuzluğu da, kurumsal yapıdaki yetersizlikler de, bu hakka ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmediğini göstermektedir. Salt TÜİK verilerine bakmak dahi kadının ev için ücretsiz emeği ve bakım emeği açısından ne kadar orantısız bir yük altında olduğunu gösterirken konunun planlı bir şekilde ele alınmaması, erken çocukluk dönemindeki bakım ve eğitim hizmetlerinin kadınlar ve çocuklar açısından bir temel hak meselesi ve devletin yükümlülüğü olarak ele alınmadığını; aksine çocuk bakımının ve zorunlu eğitim çağından önceki eğitimin esas olarak hane içindeki kadınların görevi olduğu anlayışının sosyal politikada belirleyici olduğunu göstermektedir.

ZUSAMMENFASSUNG

Die frühe Kindheit bezieht sich auf den Zeitraum von der Geburt des Kindes bis zum Alter von sieben Jahren, und es wird angenommen, dass die Gehirnentwicklung des Kindes in diesem Zeitraum weitgehend abgeschlossen ist. Aus diesem Grund konzentrieren sich die heutigen Bildungsmodelle auf den Beginn der Ausbildung eines Kindes vor der obligatorischen Schulzeit und betonen die wirtschaftlichen und sozialen Vorteile des Zugangs zu diesen Dienstleistungen. Darüber hinaus wird das Thema im Zusammenhang mit der Beziehung zwischen Entwicklung und Frauenbeschäftigung behandelt.

In der Tat ist die Zeit vor der obligatorischen Schulzeit ein Zeitraum, in dem Kinderbetreuung und Erziehung miteinander verknüpft sind, und die in diesem Zeitraum erbrachten Leistungen stehen im Zusammenhang mit den verschiedenen Grundrechten von Kindern und Frauen. In dieser Studie wird die Rolle der frühkindlichen Betreuungs- und Bildungsdienste für den Zugriff von Frauen (und Mädchen) auf die Menschenrechte untersucht.

In den internationalen Menschenrechtsinstrumenten ist die Frage des Zugriffs auf die frühkindliche Betreuung in verschiedenen Bestimmungen enthalten. Als Voraussetzung für den Grundsatz der Gleichheit und Nichtdiskriminierung sowie für das Recht der Frauen auf Arbeit und Beschäftigung, das Recht auf Bildung und soziale Sicherheit, die Chancengleichheit der Frauen in allen Bereichen des wirtschaftlichen und sozialen Lebens und ihr Recht auf Teilnahme an allen Aspekten des Freizeit-, Sport- und Kulturlebens müssen jedoch frühkindliche Betreuungs- und Bildungsdienste öffentlich bereitgestellt werden. Heute muss anerkannt werden, dass das Recht auf Bildung auch die Vorschulbildung umfasst. In dieser Hinsicht ist die CEDAW-Bestimmung über das Recht auf Bildung äußerst präzise. Andererseits ist der Zugang zu öffentlichen Betreuungs- und Erziehungsdiensten von entscheidender Bedeutung, damit beispielsweise eine junge Mutter, die sich noch in der Ausbildung befindet, ihre Ausbildung fortsetzen kann, damit Frauen am Arbeitsleben teilhaben können und nach der Geburt eines Kindes nicht gegen ihren Willen ihren Arbeitsplatz aufgeben müssen, damit ihnen nicht andere mit der Arbeit verbundene Rechte wie Rentenansprüche usw. vorenthalten werden, damit sie ihre körperliche und geistige Gesundheit schützen können, damit sie sich selbst verwirklichen können und damit sie Zeit haben, am sozialen und kulturellen Leben teilzunehmen. Diese

Dienste stehen sogar indirekt mit der Bekämpfung von Geschlechterstereotypen und damit von geschlechtsspezifischer Gewalt gegen Frauen in Zusammenhang. Auf der Grundlage der Kinderrechtskonvention (CRC) ist der Zugang zu solchen Einrichtungen eindeutig ein Grundrecht des Kindes.

Nach Angaben der Internationalen Arbeitsorganisation (ILO) wird in fast allen Gesellschaften die meiste Betreuungsarbeit im Haushalt von unbezahlten Betreuungspersonen, meist Frauen und Mädchen, geleistet. Daten aus Zeitbudgeterhebungen von TÜİK und der türkischen Demografie- und Gesundheitserhebung 2018 zeigen, dass die Situation in der Türkei nicht anders ist und Frauen unverhältnismäßig viel Zeit für unbezahlte Haus- und Pflegearbeit aufwenden.

In der Türkei werden private Kinderkrippen und Kindertagesstätten, die frühkindliche Betreuung und Erziehung für Kinder im Alter von 0 bis 72 Monaten anbieten, vom Ministerium für Familie, Arbeit und Soziales zugelassen und überwacht. Das Ministerium für nationale Bildung eröffnet staatliche Kindergärten und Vorschulen und erteilt Lizenzen für Kindergärten und Vorschulen, die von natürlichen und juristischen Personen eröffnet werden, und beaufsichtigt diese. Darüber hinaus werden diese Dienstleistungen von öffentlichen Einrichtungen, Kommunen, Gewerkschaften, Wirtschaftsunternehmen, Vereinen und Stiftungen erbracht. Andererseits ist die Türkei das Land, das in Bezug auf den Zugang zu frühkindlichen Betreuungs- und Bildungsangeboten hinter den OECD-Ländern zurückliegt. Dies gilt insbesondere für Kinder unter 3 Jahren.

Als Vertragsstaat aller in dieser Studie erwähnten Menschenrechtskonventionen ist die Türkei verpflichtet, den Zugang zu frühkindlichen Betreuungs- und Bildungsangeboten als Voraussetzung für die Rechte von Kindern und Frauen zu gewährleisten. Darüber hinaus zeigen die Bestimmungen der Verfassung, dass der Zugang zu diesem Dienst eine Verpflichtung des Staates ist. Die diesbezüglichen Rechtsvorschriften sind jedoch unübersichtlich und manchmal unklar. Die Analyse der Gesetzgebung und der Praxis zeigt, dass die Kinderbetreuung nach wie vor als Frauensache angesehen wird und die Türkei die Anforderungen der internationalen Konventionen, denen sie beigetreten ist, nicht erfüllt. Während nationale Statistiken die unverhältnismäßig hohe Belastung von Frauen durch unbezahlte Haus- und Betreuungsarbeit belegen, zeigt das Fehlen eines geplanten Konzepts für dieses

Thema, dass frühkindliche Betreuungs- und Bildungsdienste nicht als eine Frage der Grundrechte von Frauen - und Kindern - betrachtet werden.

KAYNAKÇA

ACAR SAVRAN Gülnur, *Feminizm Yazıları, Kuramdan Politikaya,* Dipnot Yayınları, Ankara, 2018.

ACAR-SAVRAN Gülnur, "İkinci Baskıya Önsöz", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (haz. Gülnur Acar-Savran/Nesrin Tura Demiryontan, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Care Work and Care Jobs for the Future of Decent Work, ILO, 2018 (Çevrimiçi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf).

DEDEOĞLU Saniye/ŞAHİNKAYA Aslı/ SIRALİ Yasemin, *Kurumlar Arası İş Birlikleri ile Kadın İstihdamını Desteklemek: Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Uygulamaları,* Uluslararası Çalışma Örgütü Yayını, Ankara, 2021 (çevrimiçi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_799679.pdf).

DELPHY Christine "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (haz. Gülnur Acar-Savran/Nesrin Tura Demiryontan, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

7 Çok Geç! Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi Üzerinde Düşünceler ve Öneriler, UNESCO Raporu, 2008

GÜLTEKİN Derya/ÖZCANLI BARAN Pınar, "Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitim: Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Düzeylerde bir Değerlendirme", *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 405-436.

GÜNEŞ Fatime, "Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği", Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 2015,

MADRA Aysel, Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitime Katılım, AÇEV ve ERG Raporu, İstanbul, 2017, (çevrimiçi: https://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Tu%CC%88rkiyede-Erken-C%CC%A7ocukluk-Bak%C4%B1m%C4%B1-ve-Okul-O%CC%88ncesi-Eg%CC%86itime-Kat%C4%B1l%C4%B1m-30.10.17.pdf)

MEMİŞ Emel/ÖNEŞ Umut/KIZILIRMAK Burcu, "Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın,* (der. Saniye Dedeoğlu, Adem Yvuz Elveren), İletişim yayınları, İstanbul, 2012.

ORAL Işıl/YAŞAR Duygu/TÜZÜN Işık, Eğitim Reformu Girişimi ve AÇEV Raporu, Şubat 2016 (çevrimiçi: https://www.egitimreformugirisimi.org/her-cocuga-esit-firsat-turkiyede-erken-cocukluk-egitiminin-durumu-ve-oneriler/).

ÖZKAPLAN Nurcan, "Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi", Çalışma ve Toplum, 2009/2

TÜİK Zaman Kullanımı Araştırması, 2014-2015, (çevrimiçi: TÜİK Kurumsal (tuik.gov.tr)

TÜİK Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021, (çevrimiçi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018 (TNSA), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, 2019, (çevrimiçi: http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/23345)

TÜRKOĞLU ÜSTÜN Kamile, "Kadının Ücretsiz Bakım Emeğinin Azaltılması Kapsamında Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetlerine Erişim (Kreş) Hakkı", *Çalışma ve Toplum*, 2020/3, 1559-1592.

AYM, E: 2005/95, K: 2007/5, KG: 24.1.2007, (çevrimiçi: https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/5?EsasNo=2005%2F95&KararNo=2007%2F5).

Yargıtay 9. H.D., E: 2015/5175, K: 2016/19971, KT: 14.11.2016